

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2015



POZOSTATKY PRVEJ ŽIDOVSKEJ SYNAGÓGY V RAJCI



ZEMANIA
V MESTEČKU RAJEC

ČRIEPKY
Z KRONIKY RAJCA
9. časť

STOPY DROTÁROV
V RAJCI

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK
(8. výber)
PÍSMENOV

RAJECKÁ KNIŽNICA
OSLAVUJE 90. VÝROČIE



ZEMANIA V MESTEČKU RAJEC

Šľachta na území Slovenska sa v novoveku delila na niekoľko skupín. Vyššiu (titulovanú) šľachtu tvorili baróni, grófi a kniežatá, takýchto šľachticov však bolo v Uhorsku relatívne málo. Oveľa početnejšia bola nižšia šľachta, pre ktorú sa zaužívalo označenie zeman, oficiálne sa však rozlišovali tzv. predialisti, armalisti a kurialisti. *Predialisti* boli najnižšou vrstvou šľachty, boli usadení na pozemkoch ostrihomskeho arcibiskupstva a v čase vojen boli povinní nastúpiť vojenskú službu v bandériu ostrihomskeho arcibiskupa. Oveľa početnejší boli *armalisti*, ktorí šľachtictvo získali udelením armálesu (erbovej listiny), zvyčajne však bez udelenia nejakých majetkov, a *kuralisti*. Títo pochádzali zvyčajne ešte zo stredovekých jobagiónov a vlastnili kúriu (rodové sídlo) s pozemkami. Sídlili v tzv. kuriálnych obciach, ktoré tvorila jedna alebo niekoľko kúrii. Takéto obce často dostávali názov od svojich majiteľov.

Od 15. storočia sa postupne čoraz viac rozširovala prax udeľovania šľachtických privilégii formou erbových a nobilitačných listín (tzv. armáles), ktorá nahradila dovtedajšie majetkové donácie. V Trenčianskej stolici pribúdali od konca 16. storočia noví armalisti, ktorí pochádzali predovšetkým z radov žilinského a trenčianskeho meštianstva, evanjelických kazateľov, lekárov, vzdelancov, panských úradníkov a pod. Osobitosťou Trenčianskej stolice bolo hromadné povyšovanie príslušníkov škultétskych rodov do šľachtického stavu. Zakladateľmi takýchto rodov boli slobodní jednotlivci, ktorých zemepáni poverili, aby založili obec na nemeckom práve na dovtedy neosídlenom území. Zakladateľ obce – *škultét* si na základe zmluvy so zemepánom ponechával časť príjmov obce pre seba. Richtárska hodnosť sa neskôr v rode dedila. Keď prechádzame Rajeckou dolinou, vo viacerých obciach nachádzame takéto nobilitované škultétske rody – Ďurčanský v Ďurčinej, Frivaldský v Rajeckej Lesnej, Šujaný z Šuje, Zbiňovský z Zbyňova a ďalšie.

V Rajeckej doline žili predovšetkým príslušníci nižšej šľachty, teda *zeman*. Jednotlivé zemianske rody sú spomínané v tzv. stoličných súpisoch Trenčianskej stolice. Tieto súpisy sa zachovali od roku 1573, prvé sú však pomerne stručné a medzerovité, podrobnejšie súpisy sú z roku 1596 a najmä z roku 1646. Tento súpis zachytáva všetkých šľachticov stolice od magnátov až po armalistov, a tiež ich majetkové pomery, keďže každému šľachticovi bola vyrubená daň podľa veľkosti jeho majetku. Menovite sú tu vypísaní aj šľachtici mestečka Rajec a okolitých obcí. Pre Rajec a okolité obce sú dôležité aj súpisy katolíkov a evanjelikov z rokov 1690, 1728 a 1734, ktoré boli spísané pre potreby rajeckej farnosti. Z neskorších súpisov možno spomenúť súpis z kongregácie konanej 5. augusta 1748 v Trenčíne.

V nasledujúcich riadkoch by sme chceli stručne predstaviť jednotlivé zemianske rody, ktoré žili v Rajci a v okolitých obciach. Hlavným zdrojom informácií o nich sú vyššie spomínané súpisy a údaje z matrik.

BURIAN

V roku 1604 bol do šľachtického stavu povýšený Juraj Burian, pisár na dvore Juraja Thurzu, spolu s bratom Melchiorom. Melchiorovi potomkovia žili ďalej v Rajci, boli však veľmi chudobní, takže im dokonca boli odpustené dane. Juraj Burian sa usadil v Bratislavskej stolici, kde jeho potomkovia žili až do 20. storočia. Z tejto vetvy bol najznámejším členom Štefan Burian (1851-1922), ktorý bol v rokoch 1915-1916 uhorským ministrom zahraničia a dosiahol povýšenie do barónskeho, a neskôr do grófskeho stavu.

BUSFFY

V roku 1646 bol medzi šľachticmi v Rajci zapísaný Juraj Busffy. Mohol byť bratom zemana Mikuláša Busffyho zo Žiliny, ktorého vdova sa spomína v súpise z roku 1646. Mikulášov syn Uriel bol v roku 1660 provizorom (správcom) Mariássyovcov v Žiline. Podľa záznamov v protokoloch magistrátu mesta Žilina sa sporil so svojou matkou o dedičstvo po otcovi, ktoré nemal vyplatené ešte v roku 1675. Z prvého manželstva mal Mikuláš syna Juraja, ktorý po ňom v Žiline zdedil dom. Tento Juraj bol možno oným Jurajom Busffym, ktorý sa v roku 1686 stal rajec-

13
Erzies Inimmarum.
Oppidi Rajecz. ac. singulorum Pagorum. ad Parochiam Rajeczensem spectantium Anno 1728 Mense Januarii facta de Throchyrat. Jane ad huj. de.
Oppidum Rajecz.

Ime	Stav	Stav
Vener. D. Eva relicta Groncham	40	C
Paul. D. And. Fongraez Anno 40 C	46	C
Filius Josephus Anno 40 C	10	C
Adamus Palogyj - 30 C	20	C
Barbara relicta q. And. Fubilla C	63	C
Samula Eva - 18 C	44	C
Samula Catharina - 29 C	40	C
Samulus And. porubenz - 50 C	20	C
Samulus Seor. Frivaldenz - 20 C	15	C
Filius Joan: - 13 C	11	C
Filius And: - 8 C	5	C
Catharina relicta Groncham D	25	C
D. Adami Sebek - 40 C	16	C
Vener. D. Nicolaus Huhaj - 40 C	23	C
Consort. Julianna - 37 C	20	C
Filia Anna Maria - 10 C	13	C
Filiola Agnes - 2 C	12	C
Samula Catharina - 16 C	20	C
Samula Anna Zbinovienz - 20 C	13	C
Vener. D. Emericus Huhaj - 33 C	12	C
Consort. Maria - 30 C	20	C
Filia Catha: - 6 C	12	C
Filius Ignatius - 5 C	20	C
Filius Blasius - 10 C	43	C
Natias - 3 C	34	C
Catha: - 22 C	16	C
Samula Anna - 22 C	13	C
Samula Susanna Zeltovz - 33 C	13	C
Vener. D. Joannes Neclechy - 33 C	9	C
Consort. Maria - 26 C	6	C
Filius Stephanus - 2 C	4	C
Filiola Juliana Mensid - 2 C	2	C
	6	C
	17	C
	17	C

ZÁZNAMY Z MATRIKY FARNOSTI RAJEC

kým richtárom. Jeho príbuzný Mikuláš bol v službách lietavských zemepánov Lengyelovcov. Iný Mikuláš bol v roku 1722 správcom – kostolníkom rajeckého farského kostola. Posledný Busffy sa v Rajci spomína v roku 1845.

RAJCYZ

V roku 1613 bol do šľachtického stavu povýšený Mikuláš Rajsius, ktorý od roku 1608 pôsobil v službách Balašovcov a od roku 1611 v službách Mojžiša Suňoga. V roku 1624 sa spomína v Považskej Bystrici. Od tohto Mikuláša odvodzovali svoj pôvod rajeckí zemanania Rajczyovci, ktorí žili v Rajci od konca 17. storočia zhruba do začiatku 19. storočia. Rod sa značne rozrástol, a už v 18. storočí museli Rajczyovci dokazovať svoje šľachtictvo. V kongregačnom súpise z roku 1748 sa Rajczyovci uvádzajú medzi kurialistami aj armalistami. Lombardini spomína rajczyovský dom, ktorý sa nachádzal v časti zvanej Závodie.

NEPPEL

V kongregačnom súpise z roku 1748 sa v Rajci medzi armalistami uvádza aj rod Neppel, ktorý pochádzal zo Žiliny. Povýšenie do šľachtického stavu získal Juraj Neppel starší v roku 1647. Juraj, ktorý bol v roku 1649 žilinským senátorom, mal synov Jána, Juraja, Fridricha a Michala. Juraj Neppel mladší sa v roku 1686 stal žilinským richtárom a jeho syn Štefan sa neskôr usadil v Kysuckom Novom Meste. Michal Neppel (†1716) založil rajeckú vetvu rodu. Mal dvoch synov – Ondreja (†1739) a Michala (†1744). V roku 1748 sa v súpisoch spomína Ondrej Neppel (pravdepodobne Michalov syn), v roku 1768 žili v Rajci jeho traja synovia Jozef, Ján a Ondrej. Neppelovci žili v Rajci do

konca 18. storočia, v neskoršom období sa už meno Neppel v Rajci nevyskytuje.

MELKO

Prvým známym príslušníkom tohto rodu je Ján Melko, ktorý zomrel v roku 1630 a bol pochovaný v Rajci. Lombardini spomína, že v rajeckom kostole bola uložená jeho pohrebná zástava s dátumom smrti a vekom zomretého. Na zástave je uvedený ako *generosus dominus Joannes Melko arcis Letava capitaneus*, čiže šľachtic Ján Melko, kapitán hradu Lietava. Nagy uvádza, že roku 1647 získal armáles iný Ján Melko, možno syn lietavského kapitána, zrejme však išlo len o obnovenie staršieho armálesu. V roku 1654 a 1657 sa tento Ján Melko spomína ako provizor (správca) Františka Pereniho, v roku 1666 ako kapitán lietavského hradu. Podľa záznamov v žilinských mestských knihách mal Ján Melko s manželkou Dorotou Šujanskou synov Jána, Martina a Michala. Kým Martin a jeho potomkovia bývali v Žiline, Ján sa usadil v Rajci. Lombardini uvádza, že sa 22.11.1671 oženil s Esterou, dcérou lietavského kapitána Štefana Záluského. Pri tejto príležitosti vyšiel v tlačiarni Jána Dada na v Žiline oslavný spis, ktorého autorom bol Ján Benko, pôvodom z Rajca a v tom čase žiak žilinskej školy. Aj tento Ján Melko bol kastelánom lietavského zámku (spomína sa v roku 1685). Z matrik vieme, že mal syna Adama. Ten mal však len samé dcéry, čím táto vetva rodu vymrela. Jedna z jeho dcér, Anna, sa v roku 1729 vydala za baróna Juraja Szobeka z Kamennej Poruby. Podľa Lombardiniho z rajeckej vetvy pochádzal aj Emanuel Melko, františkán, ktorý po roku 1677 pôsobil ako farár v Lietave.

HULJAK

Zatiaľ nie je známe, kedy boli Huljakovci povýšení do šľachtického stavu, ako šľachtici však vystupujú v matrikách už od konca 17. storočia. Rod bol pomerne rozvetvený. V zápise z kongregácie v roku 1748 sa medzi zemepánmi spomínajú bratia Mikuláš a Imrich Huljakovci, synovia Jána Huljaka a Kataríny Barošovej, ktorá sa v roku 1712 druhýkrát vydala za baróna Adama Szobeka. Z Imrichových 14 detí rod pokračoval synmi Ignáčom a Františkom, každý z nich mal niekoľko synov, ktorými rod pokračoval ďalej. Mikuláš sa oženil so zemiarkou Julianou Nedeckou, s ktorou však podľa matrik mal len dcéry, takže táto vetva Huljakovcov zrejme vymrela. O značnom význame rodu Huljak svedčí aj fakt, že mali v rajeckom farskom kostole vlastnú kryptu. Lombardini spomína, že sa nachádzala pod chórom organu, a spomína aj huljakovský dom na námestí. Jedna vetva zemianskeho rodu Huljak sa usadila v Kamennej Porube, podľa obecnej kroniky mali v starom kostole vlastnú kryptu.

UHLÁRIK

20. marca 1655 Ferdinand III. povýšil do šľachtického stavu bratov Juraja a Ondreja Uhlárika. Rod sa veľmi rozvetvil, preto už v roku 1730 sa objavuje bočná vetva Uhlárik-Hričovský. V súpise z roku 1748 sú Uhlárikovci zapísaní ako armalisti v Rajci a Šuji a Uhlárik-Hričovský ako armalisti vo Veľkej Čiernej. O veľkom rozšírení rodu svedčí záznam z roku 1768, ktorý zaznamenáva až 32 mužských príslušníkov rodu, a to v Rajci, Šuji, Veľkej Čiernej a v Kamennej Porube. V roku 1803 bolo v Rajci 42 mužských príslušníkov rodu, v Šuji 28, ďalší Uhlárikovci žili v Kamennej Porube, Veľkej Čiernej a v Kľačoch, v roku 1837 ich počet narástol na 48 v Rajci a 45 v Šuji. Okrem Rajeckej doliny sa rod rozšíril aj do iných častí Trenčianskej stolice, a tiež do iných uhorských stolíc.

ČERŇANSKÝ

Čerňanskí patria k najstarším trenčianskym zemianskym rodom, prví členovia sa spomínajú už v 15. storočí. Podľa súpisu z roku 1646 by sa dalo uvažovať dokonca o dvoch rodoch s menom Čerňanský, jeden z Veľkej a druhý z Malej Čiernej. Príslušníci oboch rodov používali erb s jeleňom, takže ak aj boli dva rody, mali spoločného predka. Čerňanskí sa v 16.-17. storočí

Z.	Imi	Religio	5
Jannes Inpusali amorum arciter	33	L	
Uxor Katarina	37	L	
Filia Karb.	10		
Inquihina Karb.	33	L	
Filius Thivol. et vno. gemelli	12		
Famula Anna	16	L	
Altera Elizabetha	18	L	
Genit. D. Thivol. Busffy	37	L	
Uxor Karb.	32		
Filia Sophia	10		
Genit. Saluz	57	L	
Uxor Altona	43	L	
Filia Mariana	9		
Altera Anna	11		
Filius Joan.	4		
Genit. D. Joas Marthovský	25	C	
Uxor Gucitha	17	L	
Famulus Joan.	13		
Famula David.	47	L	
Genit. D. Joan. Melko	34	L	
Uxor Hestera	16		
Filius Adamus	22	L	
Famulus Genit.	22	L	
Alter Genit.	10	L	
Filius Joan.	18	L	
Famula Anna	18	L	
Altera Karb.	18	L	
Filia Barb.	18	L	
Altera parva	9	L	
Filia Baranka	41	C	
And. Huljak	47	L	
Uxor Barbara	37	L	
Filius Joan.	23	L	
Uxor Karb.	10	L	
Filia Anna	1		
Alter Filius Thivol.	8	L	
Jan. Kubinický	19	L	
Famula	18	C	
Famulus	13	C	
Filia Burianka Barb.	37	L	
Filia Susanna	19	L	
Filius Genit.	22	L	

S MENAMI RAJECKÝCH ZEMANOV

veľmi rozvetvili a začali používať rôzne prímenia – Holko, Špánik, Bernát, Dolniansky. Okrem Malej a Veľkej Čiernej sa usadili aj v Rajci a Domaniži, ale aj vo vzdialenejších stoliciach. V roku 1609 získal Štefan Čerňanský do zálohu kúriu v Bobrovniku, začiatkom 17. storočia odišiel z Malej Čiernej Ján Čerňanský a usadil sa v Trnave, kde pôsobil v mestskej správe, v rokoch 1616-1631 ako senátor. V Prešporke pôsobil ako vyslanec trnavského senátu, posielal správy o činnosti snemu a politickej situácii v kráľovstve. Jeho potomkovia žili v Trnave v 17. storočí. V roku 1630 spolu s manželkou Zuzanou Szalayovou vlastnil podiel na dome v Dlhej ulici v Bratislave. Dom má veľký renesančný arkier a dodnes sa zachoval v podobe, akú mal okolo roku 1624.

Viacerí príslušníci rodu pôsobili vo funkcii zemepanských úradníkov – napr. Ondrej Čerňanský bol v rokoch 1692-1693 provizorom Záblatského panstva. Iní sú zase známi ako vzdelanci, napr. Ján Čerňanský (1709), ktorý ako evanjelický farár účinkoval v Súľove, Palúdzke, Hybiach a Dolnej Strehovej. Bol autorom básne „*Žalostné vypísání pádu a vyvrátení prednostného a najhlavnejšíha v zemi Portugalské mesta Lizabony*“. Je to opis ničivého zemetrasenia mesta r. 1755. Jeho synovia Ján, Eliáš, Štefan a Samuel boli tiež vzdelancami, evanjelickými kazateľmi. Ján sa stal superintendentom v Banskej Štiavnici. Kongregačný súpis z roku 1748 uvádza Čerňanských medzi armalistami v Rajci a Domaniži. Urbár z roku 1626 spomína v Malej Čiernej dva zemianske domy (kúrie) – Bernátovskú a Čerňanských.

ŠUJANSKÝ

Príslušníci tohto rodu boli pôvodne škultétmi v obci Šuja. Urbár lietavského panstva uvádza, že v roku 1626 boli dedičnými richtármi bratia Juraj a Michal Šujanský. Do šľachtického stavu ich povýšil 29. apríla 1631 Ferdinand II. spolu s nevlastnými bratmi (po matke) Jánom, Melchiorom a Samuelom Šujanským. Už pred udelením armálesu boli Šujanskí osobne slobodní. Podľa súpisu z roku 1646 sa Michal vysťahoval do Dolných Ozoroviec, Juraj ostal v Šuji. Juraj Šujanský v roku 1635 zastával funkciu provizora trenčianskeho hradného panstva, jeho syn Michal bol v roku 1664 zvolený za trenčianskeho richtára. V 18.-19. storočí žili príslušníci rodu najmä v Šuji, ale aj v Rajci, Beckove a Pešti. Anton Šujanský, ktorý sa narodil v roku 1815 v Pešti, bol od roku 1869 ostrihomským kanonikom. V Rajci sa 1. apríla 1832 narodil syn Jána Šujanského a Anny Kalužajovej František, ktorý sa stal katolíckym kňazom. V Radvani pôsobil spolu s evanjelickým kňazom Andrejom Sládkovičom. Od roku 1881 bol farárom v Selciach, kde 20. mája 1907 aj zomrel. Okrem svojho kňazského pôsobenia sa zaoberal aj filológiou, zbieral slovenské príslovia a porekadlá. Na radvanskej fare má dnes pamätnú tabuľu.

ĎURČANSKÝ

Aj Ďurčanskí boli pôvodne škultétskym rodom. Do šľachtického stavu boli povýšení už 16. decembra 1587 Rudolfom II., a to bratia Juraj, Ján a Michal. Juraj Ďurčanský bol v rokoch 1597-1625 provizorom bytčianskeho panstva Juraja Turzu. V roku 1626 sa spomína richtár Juraj Ďurčanský, ktorý bol podľa urbára povinný odovzdávať panstvu za užívanie mlyna jedného vykrmeného brava ročne, okrem toho posielat' jedného robotníka pracovať na panské, prispievať v prípade potreby na opravu zámku a odoberať od panstva soľ, kaprov a iné tovary v stanovenej hodnote. Urbár spomína v Ďurčinej domy nebohého Juraja Ďurčianskeho (provizora?) a druhý dom po nebohom Jánovi Ďurčianskom, ktorý obýval Mikuláš Ďurčanský s matkou.

Príslušníci rodu žili najmä v Ďurčinej, v Rajci a tiež v Zemianskej Kotešovej. Súpis z roku 1646 spomína zemana Jána Ďurčianskeho zo Zemianskej Kotešovej, ktorý patril k veľmi bohatým zemanom. Súpis z kongregácie konanej v roku 1748 uvádza rod medzi armalistami v Rajci a v Ďurčinej. Rod sa už medzitým tak rozvetvil, že používal niekoľko prímení, preto v roku 1748 sú v Ďurčinej zapísaní Ďurčanský, Ďurčanský-Rajčančin, Ďurčanský-Vandliček a Ďurčanský-Krepuška. Ferdinand Ďurčanský, minister zahraničia za Slovenského štátu, pochádzal z rajeckej vetvy rodu, jeho prastarý otec Jozef Ďurčanský bol v Rajci mlynárom.

FRIVALDSKÝ

Škultét Ján Frivaldský získal armáles v roku 1583 od Rudolfa II., a v roku 1587 aj donáciu na obec Rajecká Lesná. Ján mal sedem synov, menovite ich uvádza urbár z roku 1626 – Daniel, Baltazár, Ján, Martin, Juraj, ktorí spoločne vykonávali funkciu richtára, a v tom čase už nebohí Mojžiš a Jeremiáš. Ján vo Frivalde postavil panský dom (kúriu), ktorú v roku 1626 užívali jeho synovia. V súpise z roku 1646 sa spomína len syn Daniel, zrejme ako najstarší a najvýznamnejší člen rodu. Podľa vyrubenej dane boli Frivaldskí pomerne zámožní. Z ďalších členov rodu bol Ján Frivaldský v rokoch 1654-1660 úradníkom na ilešházijskom panstve v Brumove na Morave. Iný Ján Frivaldský bol v rokoch 1815-1840 hlavným archívárom Trenčianskej stolice. V 18. storočí žili príslušníci rodu v Rajci, Rajeckej Lesnej a Šuji, ale aj v Peštianskej a Ostrihomskej stolici. V roku 1748 sú zapísaní medzi armalistami v Rajci a Šuji.

ZBIŇOVSKÝ

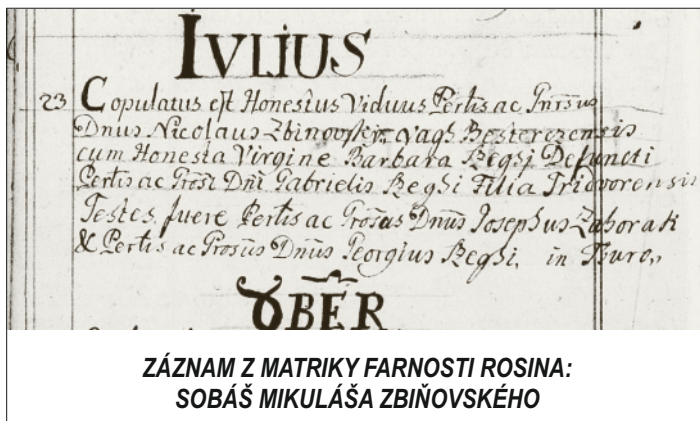
Príslušníci rodu boli škultétmi v Zbyňove, táto funkcia sa v rode udržala až do začiatku 19. storočia. 27. júla 1661 Leopold I. povýšil do šľachtického stavu Jána Zbiňovského a jeho synov Mikuláša, Juraja, Jána, Štefana a Ondreja, Jánovho brata Mikuláša a strýkov Daniela, Mikuláša a Michala. Podľa protokolu trenčianskej stolice z roku 1736 sa vyšetrovaním preukázalo, že istí Ján a Ondrej Zbiňovský sú synmi Juraja menovaného v armálese, a ďalší Ján Zbiňovský je synom Mikuláša. Žiaľ, protokol sa nezmiňuje, kde menovaní príslušníci rodu bývali, pravdepodobne je to však onen Juraj Zbiňovský s manželkou Annou, synmi Jánom a Ondrejom a Jánovou manželkou Žofiou, ktorí sú spomínaní v súpise rajeckej farnosti z roku 1734, a ktorí žili v Zbyňove. V roku 1748 sa už s príslušníkmi rodu stretávame v Považskej Bystrici, kde sú zapísaní ako kurialisti a kde žili ešte v prvej polovici 19. storočia. Jeden Ján Zbiňovský, syn šľachtica Ondreja Zbiňovského zo Zbiňova, ako ho uvádza matrika, sa usadil v Ošadnici na Kysuciach.

GILANI

Gilaniovci (Ghillanyi) patrili k významným uhorským rodom, Juraj Gilani bol v 17. storočí dokonca povýšený na baróna. Jeho brat Eliáš pôsobil v službách Peréniovcov na lietavskom panstve, v roku 1666 sa spomína ako provizor. Získal majetky v Ďurčinej, podľa ktorej sa aj písal Eliáš Gilani z Ďurčinej. Jeho potomkovia sa usadili v Rajeckej doline, najskôr v Lietavskej Lúčke, kde žili jeho vnuci Eliáš a Gašpar, neskôr v Ďurčinej, kde Gilaniovci zrejme postavili dodnes stojacu barokovú kúriu. V kongregačnom súpise z roku 1748 sa spomínajú medzi zemepánmi Horného okresu Trenčianskej stolice. Členovia rodu pôsobili vo funkciách stoličných či zemepanských úradníkov. Posledným členom rodu v Ďurčinej bol Ján Gilani, ktorý sa v roku 1833 oženil s Vilomou Smetanovičovou z rajeckého zemianskeho rodu. Majetky v Ďurčinej spolu s kúriou v polovici 19. storočia kúpil Jozef Vittulay, zeman z Čadce, s manželkou Johanou Akayovou.



ERB RODU ĎURČANSKÝ
(GYURCZANSZKY)



ZÁZNAM Z MATRIKY FARNOSTI ROSINA:
SOBÁŠ MIKULÁŠA ZBIŇOVSKÉHO

SMETANOVIČ

V roku 1791 získali od Leopolda II. povýšenie do šľachtického stavu bratia Gašpar a Ondrej Smatana (tiež sa používali formy Smatanovič, Smetana alebo Smetanovič). Gašpar bol komposesorom lietavského panstva. Oženil sa s Annou Marczyovou zo žilinskej zemianskej rodiny. V súpise z roku 1803 sa spomína so synom Karolom (ďalší syn Ján zrejme zomrel v detstvom veku), jeho brat bol už v tom čase nebhý a zanechal po sebe dvoch synov Ondreja a Jána. V roku 1839 sa v Rajci spomínajú už len Karolovi synovia Ondrej a Ján, Ondrejovi a Jánovi potomkovia sa v tomto roku spomínajú v Drietome a Turí. Lombardini spomína smetanovičovsko-ordodyovský dom na ceste vedúcej z Kľačí do Rajca.

KULIFAY

V roku 1803 sa v Rajci spomínajú aj príslušníci zemianskeho rodu Kulifay. Armáles získal už Juraj Kulifay v roku 1649. V 18. storočí žili príslušníci rodu najmä v Považskej Bystrici. V Rajci je doložený Mikuláš Kulifay, ktorý sa oženil s Annou Fabanovou. Jeho syn Juraj s manželkou Máriou Huljakovou (zo zemianskej vetvy Huljakovcov) žil v Rajci, no jeho syn František sa presťahoval do neďalekého Stránskeho. S dvoma manželkami (prvou bola Anna Huljaková z Rajca) mal spolu 12 detí. Z ďalších Jurajových synov sa Štefan stal trnavským kanonikom a Ján sa presťahoval do peštianskej stolice.

KARDOŠ

Spomenieme aj príslušníkov rozvetveného rodu Kardoš, ktorý má pôvod hlboko v stredoveku. Jeho príslušníci žili v Kardošovej Vieske, Sádočnom, Zemianskej Kotešovej, Velčiciach, Drietome, a od konca 17. storočia aj na Záhorí. V roku 1748 sú príslušníci tohto rodu zapísaní aj medzi kurialistami a armalistami mestečka Rajec.

PONGRÁC

Pongráčovci boli starým liptovským šľachtickým rodom, ktorého pôvod siaha až do 13. storočia. Pongráč II. získal v roku 1443 hrady Strečno a Starý hrad. Jeho syn Jakub založil trenčiansku vetvu rodu s hlavným sídlom na Starom hrade, neskôr v kaštieli v Krasňanoch. Aj trenčianska vetva rodu sa postupne rozdelila na niekoľko ďalších vetiev, z ktorých niektoré získali dokonca titul baróna a grófa. V Rajeckej doline sa usadili potomkovia Mateja Pongráca z vedľajšej vetvy Pongráčovcov. Prvým doloženým Pongráčom v Rajci je Ondrej, ktorý sa tu usadil s manželkou Evou Barošovou. V matrike rajeckej farnosti sú zapísané krsty jeho detí, a podľa matriky zomrel v roku 1724 v Rajci. V Rajci naďalej býval aj jeho syn Jozef s manželkou. Podľa matriky mali spolu minimálne desať detí, z ktorých Jozef postavil kaštieľ v Bánovej, kam sa s rodinou presťahoval. Posledným majiteľom kaštiela bol jeho pravnuček Tibor, ktorý ho opustil na konci 1. svetovej vojny. Tiborov otec Gejza v 60. rokoch 19. storočia kúpil v tom čase už dosť zanedbaný kaštieľ v Bytčici, Pongráčovcom patrila aj kaštieľ v Lietavskej Lúčke, postavený okolo roku 1820. Spomenúť možno ešte dvoch synov Jozefa Pongráca z Bánovej

– Justína a Gašpara. Gašpar bol trenčianskym podžupanom, Justín pôsobil ako panský a stoličný úradník. Vlastnil majetky v Rajci a Kamennej Porube, kde istý čas aj býval, zomrel v roku 1854 v Trenčíne. Podľa kroniky obce Kamenná Poruba z roku 1933 mali Pongráčovci v obci dom na vršku s peknými klenbami a oblúkovými bránami, do ktorého bol zavedený aj telefón. K statku patrila aj liehovar. Majetok predali Pongráčovci Jánovi Frivaldskému, od ktorého ho kúpil barón Popper. Justínov syn Mikuláš sa oženil s baronesou Helenou Bakoňovou, s ktorou žil v Rajeckých Tepliciach (tu sa im v rokoch 1866-1872 narodili štyri deti). V Rajci vlastnili Pongráčovci niekoľko domov, väčšinou priamo na námestí.

SOBEK

Ako posledný spomenieme rod Sobek, s ktorým sme sa už v rozprávaní o rajeckých zemanoch stretli. Sobekovci boli starým šľachtickým rodom zo Sliezska, do Uhorska prišli v 16. storočí. Henrich Sobek získal v roku 1575 obce Kunerad, Kľače a Kamennú Porubu. Jeho syn Dávid bol v roku 1659 povýšený na baróna. Sobekovci vlastnili majetky aj v Nitrianskej a Šopronskej stolici. Napriek tomu, že boli baróni, medzi vyššiu šľachtu sa nikdy nezaradili a manželské zväzky uzatvárali väčšinou len s príslušníkmi trenčianskych zemianskych rodov. Napr. vnučka baróna Adama Sobeka (toho, ktorý sa oženil s vdovou po Jánovi Huljakovi) Anna Mária sa vydala za Jozefa Uhlárika z Rajca, ich syn Štefan si vzal za manželku Agnešu Sobekovú, ktorá bola po matke jeho sesternicou zo štvrtého kolena. Začiatkom 19. storočia Sobekovci z Kamennej Poruby odišli.

Okrem uvedených rodov mali v Rajci či v blízkom okolí majetky aj iné rody, ktorých príslušníci dlhší či kratší čas v mestečku Rajec pobývali. Spomenúť môžeme Jozefa Zahoraka z Považskej Bystrice, ktorý sa oženil s Rozáliou Huljakovou z Rajca a tu sa aj usadil. Gabriel Broďani z Vysočian sa v Rajci oženil s vdovou Johanou Zahorakovou, Lombardini neskôr spomína zahorakovsko-broďaniovský dom na námestí a ďalší na dnešnej Kostolnej ulici. V Rajci žili aj niektorí príslušníci rozvetveného rodu Akay z Hradnej, či z rodu Szeghi z Troch Dvorov (dnešné Turie).

PRAMENE A LITERATÚRA:

1. ŠABY, pobočka Žilina, Fond: MMŽ, Protocolum fassionum et transactionum 1649-1670.
2. ŠABY, pobočka Žilina, Fond: MMŽ, Protocolum fassionum et transactionum 1670-1688.
3. ŠABY, pobočka Žilina, Fond: MMŽ, Protocolum fassionum et transactionum 1695-1701.
4. ŠABY, pobočka Žilina, Fond: MMŽ, Protocolum fassionum et transactionum 1701-1708.
5. ŠABY, pobočka Žilina, Fond: MMŽ, Protocolum fassionum et transactionum 1708-1717.
6. ŠABY, Fond: TŽR, Familiae, Rajczy, Čerňanský.
7. HALAŠA, Andrej. Zemianske rody z Trenčianskej. In Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 1908, ročník 13, s. 35-43.
8. LOMARDINI, Alexander. Lietava. In Slovenské pohľady, 1885, ročník 5, s. 438-468.
9. LOMARDINI, Alexander. Lietava. In Slovenské pohľady, 1884, ročník 4, s. 440-450.
10. NAGY, Ivan. Magyarországi családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I.-XII + Supplement, Fiebeisz, Pest, 1857-1868.
11. PONGRÁČ, Denis – FEDERMAYER, Frederik. Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica. Bratislava: Hajko&Hajková, 2000. ISBN: 8088700485
12. Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II (XVII. storočie). Bratislava: SAV, 1959, s. 232-250.
13. Matriky Rajec a Žilina. Dostupné na internete <<http://www.familyse-arch.org>>
14. Obecná kronika obce Kamenná Poruba. Dostupné na internete <<http://www.eobce.info/kamennaporuba/?section=39>>

Mgr. **Danka Majerčíková** (1973) – vyštudovala archeológiu a históriu na FF UK v Bratislave. V rokoch 1997 – 2002 pracovala v Mestskom múzeu v Rajci. V súčasnosti pôsobí v Kysuckom múzeu v Čadci.

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA

9. časť

... kto boli a čím sa zaoberali šoltýsi? Vo všeobecnosti to boli osadníci, zakladatelia novej slobodnej obce, ktorí dostali určité privilégia, obyčajne aj dedičné richtárstvo. Keďže pôvodne mali na starosti aj vymáhanie dlhov, boli to teda akýsi exekútori, ktorí obyvateľov vyzývali na zaplatenie peňažných a naturálnych povinností. Zo šoltýsa sa neskôr mohol stať predstavený obce, ktorý riadil drobné súdne záležitosti. Často to boli vlastne miestni zamestnanci, poverenci či dôverníci pána. Ich mená sa časom menili a prispôbovali názvu dediny, v ktorej šoltýsovali. Takto vznikli známe šoltýske a neskôr „*pozemančenské*“ rodiny, napríklad v Rajci rodina Rajcsányich, vo Frývalde (Rajeckej Lesnej) Frývaldských, v Ďurčine Ďurčanských, v Šuji Šujanských, v Černej Čerňanských a pod. Keďže šoltýs bol súčasne aj sudcom obce (nem. Richter), vzniklo podľa toho pre neho i druhé pomenovanie richtár. To bolo rozšírené na Slovensku aj vo význame „*starosta obce*“ (často tiež fojt). V záznamoch lietavského panstva sa vraví, že v každej osade je hlavou obce obyčajne šoltýs, napr. v Rajci Ján Foyth, v ostatných dedinách Rychtár Peter, Rychtár Martin, Mikuláš Rychtár a pod.



RAJECKÝ GARBIARSKY DOM

... ako vyzeral starý rajecký garbiarsky dom? Bol tretím najčastejším typom domu, ktoré sa stavali v starom Rajci (*opis prvých dvoch – meštiansko-remeselníckeho a sedliacko-remeselníckeho – sme priniesli v predchádzajúcich častiach nášho seriálu*). Garbiarske sídla vyrástli najmä v južnej časti mestečka, okolo potoka, kde sa garbiari poväčšine usadili. Ich domy mali typickú pavlač nad zadným traktom, kde sušili na drevených žrdiach vypracované kože. Niektoré z týchto domov boli bohato zdobené rezbárskymi prácami a viaceré z nich bolo možné vidieť napríklad na Jánošíkovej ulici. V čase, keď remeslá začali upadať, začali sa typické staré domy (všetky tri typy) pozvoľna vytrácať. Ukázalo sa, že remeslá sa postupne stali už zastaranou formou podnikania. V roku 1872 bol vydaný priemyselný uhorský zákon, ktorého 8. článok zrušil prežívajúce cechové zriadenie a vyhlásil slobodu živnosti. Do troch mesiacov po vydaní zákona sa mali cechy likvidovať a premeniť na priemyselné podniky. Tak aj rajeckí remeselníci naďalej podnikali súkromne, v cechoch sa už viac nezdužovali, no začali vytvárať živnostenské spoločenstvá. Takýto stav trval až do znárodnenia v roku 1948.

Aj v roku 2015 majú čitatelia periodika Spravodajca mestského múzea Rajec možnosť priblížiť si prostredníctvom ďalšej časti nášho seriálu atmosféru starých rajeckých čias. V myšliach a na papieri sa opäť vydáme proti toku času a pripomenieme si zaujímavosti a pozoruhodné fakty z histórie mestečka tak, ako boli zaznamenané v mestskej kronike.

Viete napríklad, že...

... na stránkach kroniky je aj krátka zmienka, ktorá sa okrajovo týka smutne preslávenej Kragujevackej vzbury (2. – 3. jún 1918)? Z rajeckej židovskej rodiny Špirovcov, ktorá kedysi vlastnila na Kollárovej ulici v dome s popisným číslom 271 garbiareň (v druhej polovici 20. storočia v tomto dome žil rajecký občan Štefan Stehlik), pochádzal syn Júliusa Špíra, ktorý bol nenávideným dôstojníkom rakúsko-uhorskej armády počas prvej svetovej vojny. Pôsobil v 1.rote náhradného práporu, známeho v tom čase v celej severozápadnej časti Slovenska pod názvom „*drotársky regiment*“. Rajčan Hrehor Tabaček mal ako príslušník 71. trenčianskeho pešieho pluku v tom čase šťastie, keď ho nevybrali medzi štyridsiatich štyroch vojakov, ktorí boli vtedy za vzburu v Kragujevaci popravení zastrelením.

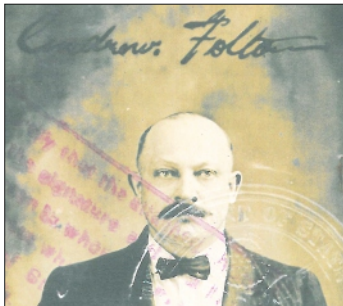
... v rajeckej kronike sa píše o starých rajeckých hudobníkoch? Už koncom 19. storočia tu fungovala hudobná kapela, ktorá hrala na plechové nástroje. Medzi hudobníkmi dominovali mená Ján Paulíny (Felcan) a Matej Paulíny, ktorí so svojimi spoločníkmi hrávali najmä na cirkevných a občianskych slávnostiach. Na svadbách a zábavách hrali poväčšine muzikanti na husľové nástroje. Bola to tzv. sláčiková muzika, ktorú vtedy miestni nazývali aj Berco-banda alebo Špánikovci (podľa priezviska troch bratov). Tí hrávali s Bertinom a Jánom Smieškom, a niekedy i s Jurajom Ďurčanským, až do roku 1920. Na kúpu hudobných nástrojov prispel a rajeckých hudobníkov podporil americký Slovák Ondrej Foltán, bývalý majiteľ hotela Kľak. K nástrojom vtedajšej kapely patrili najčastejšie (podľa dobového názvoslovía): kridlovka, dvojkrídlovka, heligónka, trombóna,



Foto: archív Z. Ščasnej

RAJECKÍ HUDOBNÍCI

eufónia, klarinet, basklarinet, es-klarinet, trúbka, es-trúbka, veľký a malý bubon. Za všetkých najznámejších hudobníkov medzi vojami a tesne po druhej svetovej vojne, ktorí tvorili viac-menej stále hudobné zoskupenie možno spomenúť aspoň Jána Smiešku (Havrana), Václava Laštovku, Antona Koledu, Jána Kavca, Jozefa a Valenta Pekarovcov. Keď sa v roku 1956 táto kapela rozpadla, nadviazalo na ňu hudobné teleso pôsobiace vo vtedajšej rajeckej textilke Slovena. K významnejším hudobníkom mesta patril rajecký učiteľ, organista a dirigent spevokolu Jozef Kállay.



**AMERICKÝ SLOVÁK
ONDREJ FOLTÁN**

... v meste istý čas pôsobili mangliari a farbiari? Mangliari obsluhovali mangel, teda stroj na ktorom sa preťahovaním medzi dvoma tesnými valcami hladili tkaniny. Ako remeselníci boli do mesta tzv. „pripovedaní“. Znamenalo to, že nepochádzali z Rajca, ale prišli z iných miest Slovenska. Tak o tom svedčil dokument nazvaný „Mestský protokol o pripovedaných do mesta“.



**MANGEL
V ZBIERKE MESTSKÉHO MÚZEA RAJEC**

Jedným z nich bol Elias Zaimichus (Zaymus), ktorí prišiel do mestečka z Kežmarku. Jeho rodina vykonávala mangliarske a farbiarske remeslo ešte začiatkom 20. storočia. Svoje dielne mali na námestí v dome č. 346. Vlastníkom domu bol Mikuláš Uhlárik s manželkou Máriou (rod. Hol-

lou), ktorej otec Peter bol tiež mangliarom. Posledný farbiar v meste zomrel v roku 1948. Volal sa Július Bača a pochádzal z Oravy. V svojej dielni v dome č. 26 na Kostolnej ulici sa zaoberal najmä technikou výroby a výrobou modrotlačie – modrých bavlnených tkanín s bielym tlačeným vzorom.

... časť kroniky zachytila spomienky rajeckého rodáka a občana Floriána Bučku, ktorý sa narodil v roku 1898? Niektoré fakty z jeho zaujímavého rozprávania sme už v našom seriáli spomenuli, no popri nich jestvujú i ďalšie, ktoré sú cenným zdrojom informácií, a preto ich priblížime v nasledujúcom texte. Pán Buček spomína napríklad na obecného sluhu Adama Šujanského, ktorý okrem bubnovania a oznamovania najnovších úradných hlásení, obsluhoval 15 petrolejových lúčok. Tie svietili Rajčanom ešte pred zavedením verejného elektrického osvetlenia a ako-tak ich ochraňovali pred nástrahami tmy a noci. Okrem toho na bezpečnosť v noci dohliadalo a mestečko vartovalo 9 chlapov – vartášov. Iný obecný sluha s priezviskom Huljak a priezviskou Kurínek mal na starosti doručovanie úradných papierov.

... v meste boli mnohé zaujímavé a pozoruhodné stavby, výrobné a prevádzky? Rajec mal napríklad svoj pivovar, tehelnú, mlyn, pílu, elektrárňu, jasje, detskú sociálno-zdravotnú stanicu, pekárňu, bryndziareň, bitúnok a pod. Viaceré z nich sme už v našich Čriepkoch spomenuli, na niektoré si vo svojom rozprávaní zasa zaspomínal F. Buček. Podľa jeho slov bol pred 1. svetovou vojnou v Rajci postavený starobinec (nazývaný aj chudobinec), na mieste ktorého mala neskôr svoje prie-

story v tzv. Orlovni miestna telovýchovná jednota Orol. Po 2. svetovej vojne poslúžila budova striedavo ako školská učebňa a učebňa pre ľudovú školu umenia. Podľa pána Bučku boli v Rajci dve tehelne. Jedna z nich stála nižšie Turbíny (rajeckej elektrárne), na roli rajeckého občana Jána Halku, druhá stála vyšie Turbíny, jej majiteľom bol Viktor Madovčík a v prevádzke bola do roku 1941. Rajecký bitúnok stál kedysi na Nádražnej ulici pri dome Gabriela Špánika (Staňu). Ten novší bol potom koncom prvej republiky postavený na niekdajšej Gottwaldovej ulici. Najstarší Rajčania si možno pamätajú aj na starý cintorín, ktorý bol v minulosti pri „špacíri“ (chodník smerujúci na železničnú stanicu popri bývalej Slovene) a druhý bol za dnešným Kultúrnym domom (kedysi sociálnym domom), blízko evanjelického cintorína. F. Buček si pamätá, že v mestečku boli v jednom období až tri chýrne pekárne. V jednej z nich piekol Jozef Kohn a voňavé pe-



DETSKÁ SOCIÁLNO-ZDRAVOTNÁ STANICA V RADNICI

kárenské výrobky predávali v obchode na námestí predavačky známe pod prezývkami „Rebečka“ a „Pampúška“. Od roku 1951 fungovali v Rajci jasje. Poslaním tejto výchovnej ustanovizne bolo pomôcť zamestnaným mladým ženám – matkám postarať sa o ich detičky do veku troch rokov. Veľmi podobné zariadenie fungovalo v meste aj na prelome 19. a 20. storočia a bolo známe ako tzv. „úvoda“.



RAJECKÁ TURBÍNA

... prvá židovská synagóga v Rajci bola pri námestí na pozemku žida Mahrera? (pozn. redakcie: jej fotografiu nájdete na titulke aktuálneho čísla) F. Buček potvrdil, že mala vchod vzhľadom od Rajčanky, približne v miestach, kde bol dlhší čas sklad hotela Kľak. Ešte i dnes tu možno vidieť zvyšky chrámovej klenby

tejto stavby. Pán Buček hovoril aj o tom, že židia v Rajci boli poväčšine obchodníci a krčmári a svoje živnosti rozšírili tiež do blízkych obcí, napr. do Ďurčinej, Jasenového, Fačkova, Frývalda a i. Dokonca i v Čičmanoch prevádzkoval krčmu istý žid Glaser. Vlastníkom známej pálenice, v ktorej sa páčila chýrna slivovica a borovička bol zasa David Zweigenthal. Rajeckí chlapi získavali surovinu na pálenie aj tak, že otkali borievky na Dubovej, v Cibuľovej, v doline Stehlíky (dolina pred Charubinou smerom na Košiare), vo Vidošovej a v lesoch pod Srnákom.

... akými mincami sa platilo na začiatku 20. storočia?

F. Buček v svojom rozprávaní pomerne presne opísal mince a platidlá za niekdajšieho Rakúsko-Uhorska a v období bezprostredne po páde monarchie. Podľa jeho slov bola vtedy v obehu koruna, dvojkoruna (hovorovo aj zlatka) a strieborná päťkoruna. Vzácnjšie boli desaťkoruna a dvadsaťkoruna, čo boli vlastne dukáty vyrobené zo zlata. Pre lepšiu predstavu hodnôt týchto platiel možno uviesť, že za päťdňovú prácu sa dala získať mzda približne v hodnote jeden dukát. Koruna mala sto filierov (v súčasnom chápaní ich možno prirovnať k halierom, resp. k centom), dva filiere sa volali grajciar. Filier i grajciar boli medené mince, mince s hodnotou desať a dvadsať filierov boli niklové. Neskôr sa objavili aj papierové bankovky v hodnote desať, dvadsať, sto, päťsto a tisíc korún.

... v meste sa istý čas vyrábala bryndza? Možno takéto tvrdenie mnohých prekvapí, pretože tento syr z ovčieho mlieka konzervovaný soľou sa vyrábala najmä v domácnostiach chovateľov oviec a na salašoch. Málokto dnes už vie, že bryndziar Martin Červeňanský, rodák zo Starej Turej, vyrábala túto pochúťku na rínku, v blízkosti terajšej reštaurácie Dubová. Červeňanským sa v Rajci pravdepodobne darilo, pretože bryndziarov brat Ján mal v tom čase v neďalekom bývalom dome pána Kolárika krčmu. Bryndza bola aj v rámci Slovenska dôležitým mliečnym produktom salašného chovu oviec a tvorila významnú zložku ľudovej stravy aj v Rajci.

(Pokračovanie nabadúce)

Poznámka: Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. dopĺňame našimi postrehmi a poznámkami.

PaedDr. Miloslav Smatana, Csc. – absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

5x foto: zbierka Mestského múzea v Rajci

STOPY DROTÁROV V RAJCI

Vznik drotárstva na Slovensku úzko súvisí so zlými ekonomickými podmienkami na prelome 17. a 18. storočia na severozápade bývalej Trenčianskej stolice a na Spiši. Nepriaznivé prírodné podmienky pre rozvoj poľnohospodárstva nútili chlapov odchádzať za prácou do hút v Sliezsku, kde sa pravdepodobne zoznámili s úžitkovými vlastnosťami drôtu a plechu. Začalo sa rozširovať nové remeslo – drotárstvo.

Za kolísku drotárskeho remesla sa v našom kraji považujú obce Rovné (dnes Veľké Rovné), Dlhé Pole a Kolárovice. Od polovice 19. storočia sa drotárstvo stalo masovým javom a natoľko ovplyvňovalo každodenný život regiónu, že sa pre drotársky kraj začal používať výraz *Drotária*. Drotári odchádzali do sveta na vandrovku aj na niekoľko rokov. Svojím hlasným vyvolávaním „*Hrnce plátať, drôtovať!*“ a pre nich typickým oblečením a krošňou púťali na seba pozornosť. Drôtovali a opravovali hlinený riad aj poľnohospodárske náradie, predávali špáradlá do fajok, pasce na myši, vešiaky. Vycestovali do zahraničia, napr. do Ruska, Maďarska aj do Ameriky, kde sa usadili a zakladali dielne, v ktorých vyrábali už aj z drahých kovov a z plechu (napr. samovary v Rusku). Mnohí sa vrátili do rodného kraja ako boháči a stavali domy a otvárali si tu dielne.

Narodila som sa v Bratislave, ale korene mám v Drotárii. Toto remeslo významne ovplyvnilo život mojej rodiny, tematika drotárstva ma vždy zaujímala. Preto som hlbšie nahliadla do rodinnej histórie i bežne dostupných materiálov o tomto remesle.

Moji predkovia, úspešní drotári, pochádzajú z Veľkého Rovného, no starí rodičia sa neskôr usadili v Rajci. V detstve sme ich spolu s rodičmi často navštevovali a o potulkách drotárov po svete sme so záujmom počúvali. V Rajci som sa po prvý raz stretla aj s drotárskymi výrobkami. Z drôtu bol vešiak na stenu, stojan na žehličku, parák na knedle, ale aj pasce na myši. Starký si svoju neodmysliteľnú fajku čistil drôteným špáradlom. Samozrejmosťou boli aj zadrôtované keramické nádoby, v ktorých mala starká uskladnené strukoviny, domácu masť alebo aj slivkový lekvár. Ja som sa ako dieťa čudovala, prečo to tak je. Či sú starkí až takí chudobní, že musia mať odrôtované hrnce? To si nemôžu kúpiť nové? Nechájala som, že napriek tomu, že boli tie keramické nádoby mierne popraskané, ten drôt ich spevnil a boli stále funkčné.

Moji predkovia sa volali Milučkí, tak ako ja za slobodna. Ako viem z rozprávania, aj oni sa koncom 19. storočia vydali na vandrovku do sveta a nakoniec skončili až v Rusku. V rodinnom archíve máme aj fotografiu drotárskych majstrov Milučkého a Sojčáka v Petrohrade z roku 1890. O ich pôsobení v Rusku svedčí aj živnostenský list Juraja a Fabiána Milučkých – Petrohrad 1908. Milučkí mali v Petrohrade prospe-

Foto: Múzeum Drotárie vo Veľkom Rovnom



MILUČKÝ A SOJČÁK
V PETROHRADÉ ROKU 1890

rujúcu dielňu. Robili v nej nielen drotárske a klampiarske práce, vyrábali dokonca aj ozdobné predmety a lustre. Môj otec spomínal, že pracovali aj na výzdobe kostola v Petrohrade, kde sú na stene tabuľky s menami tvorcov. Predpokladám, že to bol Chrám Preliatej krvi, ktorý sa staval práve v tom období. Keď som bola v roku 1975 vo vtedajšom Leningrade, bola som sa tam pozrieť. No tabuliek s menami majstrov bolo v chráme toľko, že som tú „našu“ nenašla. Drotári sa postupne tak zdokonalili, že pracovali nielen s obyčajným drôtom a plechom, ale aj s drahými kovmi, čo si vyžiadala aj doba. Ich dielňa prosperovala, ale po revolúcii v roku 1917 museli opustiť Rusko a vrátili sa do vlasti. Tu sa po návrate usadili a otvárali si svoje dielne. Keď sa chceli užiť, museli rozšíriť svoju činnosť a od drôtu prešli postupne na prácu s plechom a kovom. O návrate Milučkých domov nemám doposiaľ relevantné informácie, viem iba o drotárskom majstrovi Jozefovi Milučkom z 30. rokov 20. storočia.



Foto: Múzeum Drotárie vo Veľkom Rovnom

JOZEF MILUČKÝ AKO DROTÁR A HAUZÍR V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

Väčšina drotárov, ktorí sa vybrali na vandrovku, mala ťažký život. Často ani nevedeli, kde prespia, či budú mať čo do úst. Aby ušetrili nejaké peniažky, využívali pohostinnosť dobrých ľudí, u ktorých sa najedli a prespali. Samozrejme, že sa svojim dobrodincom odmenili prácou i nejakými výrobkami.

Môj praprastarý otec Milučký z Veľkého Rovného mal troch synov. Jeden odišiel do Beluše, druhý do Trenčianskej Teplej a tretí, môj prastarý otec Jozef (zomrel v r. 1928) odišiel do Rajca. Tu pôsobil aj ako kotlár. Staval a opravoval pánice v Rajeckej doline, pričom mu pomáhali synovia Jozef a Fero. Obaja bratia potom spolu robili „plechárčinu“ a boli uznávaní klampiari. Môjmu starému otcovi Jozefovi pomáhali postupne synovia Rudolf, môj otec Jozef a Ferdinand. Tí však čoskoro vyleteli z rodného hniezda do sveta.

Z rozprávania môjho uja Fera (známy rajecký rodák, významný slovenský architekt Ing. Ferdinand Milučký, nar. 1929, okrem iného autor Bratislavského krematória či návrhu na renováciu Rajeckej radnice) som sa dozvedela, že keď bol ešte dieťa, aj k nim do domu v Rajci chodili drotári. Prespali, najedli sa u nich, a starý im aj ulial nejaký ten štamperlík. Ráno pred ich odchodom zašiel do „varštaku“ a spod falcovačky, rezačky a z ponku pozbieral nepotrebné plechové odrezky, ktoré im podaroval. Podľa uja Fera vandrovní drotári bežne v dedinských krčmách nepili, lebo im bolo ľúto dať peniaze za „trunk“, lebo boli veľmi šetrní.

Môj otec Jozef Milučký (1922 – 2009) sa u svojho otca vyučil za klampiara, pomáhal mu aj na oplechovaní kostolnej veže v Rajci. Po 2. svetovej vojne však odišiel do Bratislavy, kde pracoval ako úradník. No na klampiarske remeslo nezabudol a zručnosť nestratil. Robil z plechu makety umeleckých diel a fontán pre svojho brata, architekta Ferdinanda. A keď bolo treba nieko-

mu urobiť alebo opraviť strechu či ríny, rád to urobil. Dokonca ešte ako 75 ročný nám na chate vo Veľkom Rovnom sám urobil celú strechu z pozinkovaného plechu. No a to som znovu vo Veľkom Rovnom! Aspoň ako chalupári sme sa spolu so sestrou i bratancom opäť vrátili do Drotárie. Asi nás to tam nejako ťahá.

Do našej „drotárskej“ rodiny patrí aj moja teta, manželka Ferdinanda Milučkého, známa dizajnérka a architektka Júlia Kunovská. Aj ona pracuje s drôtom a plechom a je spoluautorkou úžasného diela *Pocta drotárstvu* (objekt ocenený Award WCC Europe 1996 – exponát v Dánskom múzeu dekoratívneho umenia v Kodani a v Medzinárodnom múzeu úžitkového umenia OGGI v Turíne). V tomto diele ide o spojenie tradície so súčasnosťou, dizajnu s remeslom. Na diele spolupracovala s manželom a s majstrami L. Jurovatom, U. Šulíkom, K. Meškom, I. Markovičovou, J. Janigom a L. Kovácsom.

V tomto článku som chcela poukázať na to, že som hrdá na našu históriu a na drotárstvo, ktoré síce bolo zaznávané, ale je neoddeliteľnou súčasťou dejín Slovenska.

RNDr. Darina Koledová, rod. Milučká (1955) – vyštudovala matematiku na Prírodovednej fakulte Univerzity komenského v Bratislave. Žije v Žiline, pracovala ako programátorka a správca počítačovej siete. V súčasnosti je na dôchodku.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

Drotárstvo – Veľká kniha o slovenskom drotárstve – kolektív J. Adamusová, K. Hallonová, K. Kendrová, A. Kontrík, M. Váleková – Matica slovenská, 2010

Drotárstvo I. diel, K. Kendrová – Považské múzeum v Žiline, 1992

Drotárstvo II. diel, K. Kekelyová – Považské múzeum v Žiline, 1993

Drotárstvo – Drotárske remeslo a umenie zo Slovenska, Malá knižnica drotára, PhDr. M. Mrva, Mgr. M. Škvarnová – Považské múzeum Žilina, 2006

Veľké Rovné – cesta dejinami, cesta životom alebo Kde drotárstvo na svet prišlo – L. Fapšo, Považské múzeum Žilina, 2006

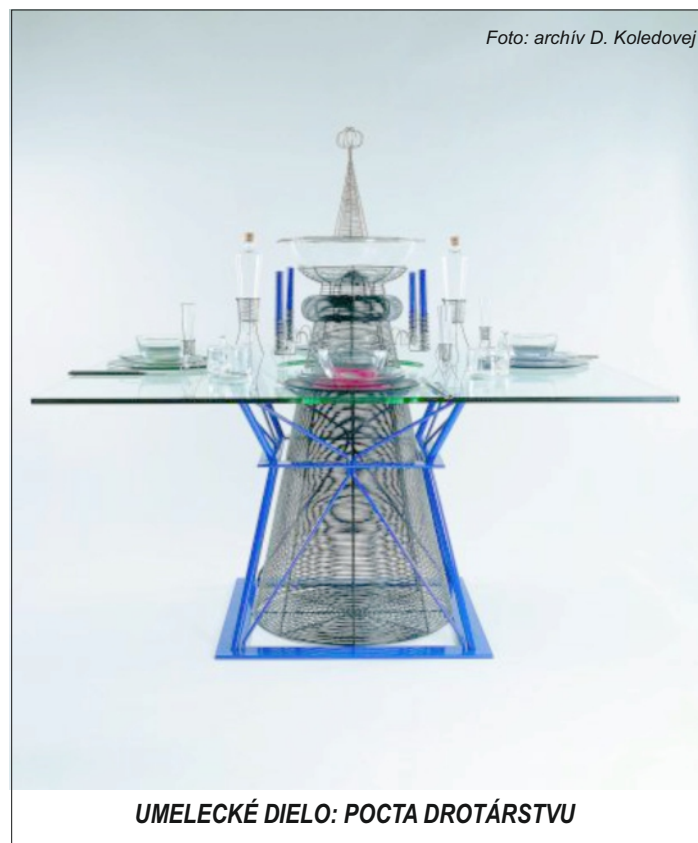


Foto: archív D. Koledovej

UMELECKÉ DIELO: POCTA DROTÁRSTVU

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK

8. výber: písmeno V

Záujemcom o rajecké nárečia prináša aktuálny Spravodajca Mestského múzea v Rajci v poradí ôsmy ukázkový výber z rajeckého nárečového slovníka, v ktorom sú predstavené niektoré **slová písmena V**.

Predchádzajúce ukážky z tohto slovníka postupne prezentovali nárečové slová písmen A – U a predstavili spôsob spracovania heslových slov, spolu so zoznamom použitých skratiek a zoznamom obcí, z ktorých nárečový materiál pochádza (p. Spravodajca Mestského múzea Rajec, 2007, s. 6 – 11; 2008, s. 6 – 10; 2009, s. 9 – 13; 2010, s. 11 – 14; 2011, s. 7 – 11; 2012, s. 8 – 13, 2014, s. 9 – 12).

V

vácka ž. cirkevný obrad očíšťovania nevesty po svadbe al. šestonedielky po pôrode: *Po sobáši išla nevesta na vácku* (Či); *Kedz malo maľunké tak šes tížňi a už bolo po krsce, išla s ním žena na vácku* (Rj)

vačinu prísl. zväčša, väčšinou: *Priečki zme robeli vačinu len petnástki* (Rj)

vádzat' nedok. vykonávať obrad vádzky, viesť: *Po sobáši vádzali nevestu* (Či)

vadzic sa nedok. hádať sa, škriepiť sa: *A tam aj vareli a vadzeli sa* (Rj)

vahaňec m. drevená (alebo pletená) nádoba s rovným dnom na zrno, strukoviny a pod.: *Vahaňedz bival aj dreveni* (Či)

vajši prid. väčší: *Ñiekeri, ke_dze vajši kúsek* (poľa), *sa viveze aj patnáz, aj dvaca_rázi hnoja* (Ri)

valach¹ m. pastier vykonávajúci práce na salaši, pastier oviec: *valach* (Či) **valaskí** prid.: *valaskí klobúk* (Či) * **valaská kaša** (Či) – jedlo pripravené z varených zemiakov zmiešaných so starším soleným syrom a smotanou

valach² m. vykastrovaný kôň: *Žrebec sa volal, kím ešče ñebol vikastrovaní, potom bol valach. Vikastrovaní, no.* (Rj)

válaňie s. klob. ručné miesenie filcu: *válaňie* (Rj)

válov m. drevený žľab z jedného kusa dreva na kŕmenie ošípaných alebo na kŕmenie a napájanie dobytky: *Prasce žrali z válova* (Đu); *Válov bol už plní* (Či)

vandlička ž. pozdĺžna drevená nádoba na kúpanie detí: *Robeli aj vandlički na kúpaňie dzeci* (Rj)

várki ž. pomn. tanečná zábava pre slobodnú mládež pred začatím svadby, ktorú platí ženich: *Mladí mávali várki* (Či)

varta ž. nočná hliadka strážcov; stráženie, napr. obce v noci (v minulosti): *Prf*

Rajčani chodzeľi na vartu (Rj); *varta* (Či)

vartáš m. strážnik: *Aj pri ratúze bol jeden vartáš* (Rj)

vartovac nedok. strážiť: *Tam vartovali aj traja* (Rj)

vartoveň ž. miestnosť na radnici určená pre nočných strážnikov, vartášov: *A tam sa vešlo, volali to vartoveň, taká pozdš tmavá miesnosc* (Rj)

vatro s. oheň v kolibe na salaši: *vatro* (Či)

vaštich m. stol. rezb. (aj **trimo**) vyrezávaná skriňa so zrkadlom a mramorovým umývadlom: *vaštich* (Rj)

vazba ž. spôsob spájania jednotlivých častí (tehiel) do celku: *Venkové sceni sa robievali štiricatpetki, na plnú vazbu* (Rj)

vážic nedok. 1. mať istú váhu, hmotnosť: *Čože, ja som tedi vázel najviac šezdzesiatosem kíl* (Rj) 2. mur. uvádzať do rovnováhy, zabezpečovať kolmost príľahlých stien a pod. (pri murárskych prácach): *Rohové sceni, to bolo vážeňie, to starši robel, kerí to ovláda, no a potom osádzaňie okén* (Rj) * **vážeňie rohóf** (Rj) – zabezpečenie kolmosti rohov a nadväzujúcich stien (múrov) pri stavbe budovy

vác (iba v Či, inak **viac, viacej**) I. neskl. čís. zákl. neurč. vyjadruje väčšie neurčité množstvo, väčší neurčitý počet, rozsah: *Čil' náz je v chalupe vac* (Či); *Teho roku je aj jabúcieg viadz jako loňi* (Ri) II. prísl. 1. vo väčšej miere, vo väčšom rozsahu, väčšmi: *Musíž vádz robid' ako driemať* (Či) 2. (so zápor. slovesom) už nikdy: *A do domu som ho už viacej ñepuscela* (Rj)

vec I. spoj. prirad. má vysvetľovací význam, ved', však: *Koňečne sa ožeňel, vedz už mal hadam više štiricadz rokvo* (Rj) II. časť. 1. v nadväznosti na kontext vyjadruje utvrdenie sa v mienke, ved', však: *Vec som si to hñedz mislel, že nakoñedz ñepřidze* (Rj) 2. vyjadruje pobádanie, nože, ved': *Ve_ca ñeboj,*

ñebudze to prvi ras (Rj)

večko s. pokrývka na nádoby (džber ap.), viečko: *Na džber sa dalo večko* (Či)

vedľa I. prísl. 1. v tesnej blízkosti, v susedstve: *Oñi ftedi ešče bivali tuto vedľa* (Rj) 2. bokom (od cieľa), mimo: *Namiereľ dobre, ale strelól vedľa* (Ri) II. predl. s G vyjadruje 1. miestnu blízkosť, popri, povedľa: *Kedz o dáž vedľa koňa, uš sa učí* (Rj); *To kedz nájdzeš takú okoličku, to je jedno kuriatko vedľa druhého* (Ri) 2. smerovanie popri niečom, okolo, povedľa: *Tim chodňikom vedľa cintera si prišiel až do Hvojtovej* (Rj) 3. spôsob, v zhode s, v súlade s: *Postavidz dom trvalo, teda vedľa veľkoscí* (Rj) 4. mieru, nakoľko možno, koľko treba, koľko sa dá: *U majstra zme boli vđdi traja učňi, no a tovarišvo_vedľa potrebi. Afe pec, šesc* (Rj)

vedzec nedok. ovládať, vedieť, poznať: *To šetko musel dobrí majster vedzec* (Rj); *Nuš, to jako kerá vedzela, tag napriadla* (Đu)

vejačka ž. drevená lopata, ktorou sa čistí obilie od pliev prehadzovaním: *vejačka* (Či)



VEJAČKA
V ZBIERKE MESTSKÉHO MÚZEA RAJEC

vejsc dok. chôdzou alebo iným pohybom sa dostať dovnútra: *Dzivali sa, dze ten Tóno vejdze* (Rj)

veľkomožni m. titul alebo úctivé oslovenie spoločensky vyššie postaveného človeka: *A on hovori, pán veľkomožni, to sa tag hovorelo, a prečo mu to závidzia?* (Rj)

veľkosc ž. priestorový al. plošný rozmer: *Postavidz dom trvalo, teda vedľa veľkoscí* (Rj)

venkoví prid. vonkajší: *venková strana* (Rj) * **venková komora** (Či) – pristanený prístrešok, napr. k humnu, určený v lete na prenocovanie

veseľie s. svadobná hostina a zábava po vykonaní svadobného (sobášneho) aktu, neformálna časť svadby; svadba: *Aj muziki tam bivali, po sobáši hraľi*

a bolo veselie (Rj); Čože to je za veselie bez muziki!? (Rj); Ná, stará mama prišli, jeho matka, že praj, veselía prede dvermi, a ňestaráš sa! (Rj)

veseľskí príd. svadobný: veseľskí taňec (Či)

veseľník m. účastník svadby, svadobník: veseľník (Či)

veščica ž. žena, ktorá predpovedá budúcnosť; tajomná žena, čarodejníca: veščica (Či)

vetkac dok. vopchať, strčiť: Ná, dze to tam chcež vetkac, šag batoh je plní?! (Đu)

viazanica ž. niečo zviazané do zväzku, zväzok: Len si vitrhal, pekne odrel s tí hlávek, jako s teho semena, čul si ho poviatal do malih viazańic (Rj)

viberańie s. v spoj. viberańie po riasoch (Či) – vyšivacia technika, upevňovanie zberov na rubáči

vibic dok. potrestať bitkou, ubiť, zbiť: Kedz mal vipité, ždi sa bála, že hu ten tatko vibije (Rj) ♦ živod ju vibil (Rj) – mala ťažký život, natrápila sa

vibiérac nedok. dávať odniekiaľ von, vyťahovať: Ráno na jar som vibiéral burgińu z jami a polożeńie som końom dával (Rj)

vibľiesc sa dok. vyzliecť sa: Ňestačel sa ańi vibľiezdz a uš tam bol i žandári (Rj)

vibráńic dok. bránou skypriť zem: Ždi bolo treba, abi si tú burinu vibráńol, abi to vischlo (Rj)

vičesac dok. česadlom vyčistiť priadzu, ľan, vlnu a pod.: Čo sa vičesalo, bolo zrebe a čo sa držalo v ruke, to bolo vlákno s teho ľenu (Đu)

vidnúc dok. vytiahnuť, vybrať: Chitro zme to vidnúli (Rj)

vidli ž. pomn. hospodárske náradie zakončené dlhými hrotmi na naberanie (krmu, hnoja ap.): Na jar, kec sńah zej-dze, tag idze, vezńe vidli, čo upraví kopy (Ri)

vidzec nedok. vnímať zrakom: A ona (kobyľa) sa ľen cahala, kedz vidzela, že je zľe! (Rj)

vieneček m. zdrob. expr. malý veniec: Kúpel i zme takí malí vieneček na hrob (Đu)

viesc nedok. dávať smer (pohybu, cesty ap.), riadiť, usmerňovať pohyb (niekoho, niečoho), napr. držaním, sprevádzaním: Viedli zme ih na cinter až dozadu, dze mal i hrobi (Rj)

viesc sa nedok. ísť povozom, na dopravnom prostriedku: Viezli sa na sańoch po sńahu až do Čičman (Rj)

vieter m. pohybujúci sa vzdušný prúd: Dze ňeńi vetra, tam ih (pásaviek) je najviác, dze ich ten vieter ňetrafi (Ri)

viťurovac dok. expr. poriadne nakrmiť, vykrmíť: Čul som o krmel, viťuroval, v maštal i som mal, f tej malej maštal i, dve kravi a páru końi (Rj)

vihrmec dok. expr. byť označený za viníka, zle obísť; dostať trest, bitku a pod., byť pokarhaný: Aľe kedz na to prišli obidvaja zme vihremel i, ňebolo pomoci (Šu)



„VIMAŠLENY VOZ“ V DOŽINKOVOM SPRIEVODE

vihúbeńina ž. vyhlíbená jama, priehlbina: Prešiel si dolu cestu na takú lúčku a taktó nalevo, tam bola taká vihúbeńina plná vodi (Kp)

vichńiapac dok. expr. poriadne zbiť, stĺcť: Ak som čosi ňeurobel jako treba, tatko ma vichńiapal, ňebabral sa se mnu (Zb)

vichodzic nedok. dostávať sa na povrch (o raste zemiakov), začať vyrastať: Potom uš, ke dzemáki majú vichodzic, pretím, ke ca uš chicia, pravda, koreńe puscia, zeberež bráńki a už ich po-bráńiš (Ri)

vichovan i príd. dobre vyživený, vykrmenný ♦ vichovan i jako hora (Rj) – dobre urastený

vikiska ž. náhrada pekárskeho droždia, kvások do chlebového cesta: vikiska (Či)

vikladac nedok. zoširoka rozprávať, vysvetľovať: Vikladal mi tu do noci, čo bi bolo treba a čo ňie (Rj)

viklubac dok. dlabaním vyhlbiť, vydlabať: Do teho stroma viklubali takú dzieru a s teho spraveli, volalo sa to gelata (Đu)

vikríkac nedok. kričať, vykrikovať: Vikríkala, že ona mi ešče ukáže! (Đu)

vikrmen i príd. dobre živený, tlstý (o človeku i zvierati): Po chorobe bol biedni, aľe čil už je vismiati, vikrmen i (Rj); A kedz bolo vikrmené (prasa), už išlo pod nvoš (Kp)

vikrucac sa nedok. expr. vyhovárať sa, protirečiť si: Ňevedzel, čo má povedac, ľen sa vikrucal, táral dve na trí (Rj)

vikurovac dok. vyháňať zvieru z diery (nory) dymom: Vikuroval i ftedi ľiški (Či)

vilicitovac dok. na dražbe predať al. kúpiť; získať licitovaním: To zme vilicital val i a to zme mal i na šez rokov (Rj)

vilizac sa dok. expr. vyliečiť sa, vyzdravieť: Akosi sa s teho dostal, vilizal sa s tej choroby (Rj)

vimašľit dok. ozdobiť mašľami: Vimašľeli vozi a išli (Či)

vimľeti príd. dlhšie mletý (o múke), zomletý: Kedz bola múka velmi vimľetá, bola taká horšia (Rj)

vimočic dok. ponoriť na istý čas do tekutiny, vymáčať: Potom si ho (ľan) do rieki namočel, musel sa vimočic (Rj)

vínos m. novšia forma svadobného pohostenia, pri ktorej sa podávajú rôzne cukrovinky, pálené a pod. pred domom (mimo domu): vínos (Či)

vípad m. nahnutie, naklonenie: Ona (suchá svrčina, sušica) ňemala velmi vípadu (Rj)

vípadac nedok. javiť sa, ukazovať sa, vyzerať: Ná, jako vípadal ten sobáš? (Đu)

vipicie s. nápoj, nápoje; pohostenie nápojom, nápojmi: Také aj pohosceńie. No, vipicie, ano. Vipicie. Niekedi aj jedzeńie (Rj)

viplacic dok. dať peniaze ako úhradu, zaplatiť: Potom zme museli ti końe ešče aj viplacic (Rj)

viplata ž. 1. mzda, plat: Aľe už ňeišla ańi pre viplatu (Rj) 2. expr. bitka: A kedzme prišli ňeskoro, namiesto večere bola viplata (Rj)

viprávac nedok. hovoriť, rozprávať: To už môzem viprávac? (Rj)

vipriahac nedok. odopínaním postroja uvoľňovať záprah: Vrav i mu, richlo vy-priahaj końe, búrka idze! (Ri)

virezávańie s. technika výšivky, prelamovanie: virezávańie (Či)

virikovat nedok. expr. vykrikovať, vrevovať: Virikoval, že on mu ukáže (Či)

virvosc i virosc dok. rastom sa vyvinúť, narásť, vyrásť: Kedz virvostel, išiel ro-bic tatkovi (Rj); Kedz ih máž okopané a viroscú, uš také sú súce na oborávańie (Ri)

viric dok. rytím dostať von: Ňieker i (zemiac) aj ňezežere (divá sviňa), ľen ho virije, prehrizńe, popuč i (Ri)

viscísac dok. i nedok. tlakom zbavovať tekutiny, stláčať; tlačením získať, vytisnúť: To sa zemľelo a potom to išlo do presu a s teho viscísali ten olej (Rj); Kec šecker viscísali, uš to bolo potom také suché, to uš sa vihodzelo (Rj)

višc dok. 1. chôdzou sa dostať von, prejsť do voľného priestranstva: Ja mu hovorim, Gáborovi, Gábor vindzi ven! (Rj) 2. chôdzou (al. dopravným prostriedkom) sa dostať hore, vystúpiť: Vi-

šiel som cez Korbelovú až na samí vrh a potom už sa išlo dobre (Rj); Dze sa ňemóže dosta_ z vozom, dze sú najvyššie kopce, na sánkoch to ľachšie vindze (Rl) **3.** dostať sa von, na povrch: Spravel cirkel na kopitá, dze dalí punktí, ta_ musel kľíňedz vísc (Rj)

vistrájač m. strihač papúč a kapcov: vistrájač (Či)

viškopit' dok. vykastrovať: viškopení ban (Či)

vitriasc dok. vytriasaním, trasením zbaviť niečoho: Kedz (zemiaky) zejdu, potom sa okopú, riadne, už jak sa patrí, čestne, zelina sa viberá, vitrase sa pí (Rl)

viudzec dok. údením zakonzervovať: Dalí to šetko viudzec, pravda, ti nožički, klobáski téš sa spraveli, jelítka, ná už jako vpravím, takéto údzené maso, to vidržalo dužiej (Đu)

viviesc dok. vezením dopraviť, odviezť: Ftedi som viviezel hadam aj patnás fúr toho hnoja (Rl)

vizbierac dok. dôkladne, celkom pozbierať: Ke_ cú mandolíňki, tag ih vizbieraš, poňičíš to, najlepšie, ke_ to vizbieraš do kíbľa a ňejakého sáčka visipež a spálíš (Rl)

vizierac nedok. mať istý výzor, vzhľad; podobať sa: Von priam viziera jako jeho tatko, kedz bol mladí (Rj)

vizitierovať nedok. prezeráť, prehliadať: vizi tierovať (Či)

vizitka ž. krátky priliehavý ženský kabátik: Čo ňemá futra, to je len vizitka. To už si ňehávam na pomiatku (Đu)

vizrec dok. nechať dokonale, úplne dozrieť: Račej ih (zemiaky) ňehadz vizrec (Rl)

vizretí príd. ktorý vyzrel, celkom zrelý, dozretý: Ale také zemáki, keré sa začasú kopú a ňeňi sú vizreté, hñjú (Rl)

vížin i **vížinek** m. odmena v naturáliách, jedenásty (resp. trinásty) diel úrody na jeden pár žencov (ako doplnok mzdy): Moje sestri bolí jako na roboce v ľeće a dopratalí jakéhosi trochu zbožia, tag jako vížin (Đu); vížinek (Či)

vláčic nedok. expr. s námahou nosiť, teperiť: Vláčel ti skalí jako otrok (Đu)

vlačidlo s. železná súčasť pluhu, plaz: vlačidlo (Či)

vlátko s. nitkovitý materiál rastlinného pôvodu, slúžiaci na výrobu priadze: Používalo sa aj vlákno, aj zrebe, ľebo s_ toho vlákna sa robelo plátno (Đu)

vlas m. obyč. mn. č. chlpy rastúce na hlave človeka ♦ aňi vlas na hlave ňemal skrivení (Rj) – nič zlé sa mu nestalo, nebol poranený; mňe dupkom vlasí stalí! (Rj) – zhrozil som sa, zľakol som sa



RAJČANKY VO VLNIAKOC

vľčiafka ž. ochorenie očí, vírusový zápal očných spojoviek alebo rohovky, trachóm: vľčiafka (Či)

vľňiak m. súčasť ženského oblečenia, veľký vlnený ručník: Zakručela sa do vľňiaku a pojho, do toho mrazu (Rj)

vloňi prísl. v minulom roku, vlani: Vloňi o temto čase to bolo lepšie (Rj); Kúpeľi zme vloňi semeno (Rl)

vóbec časť. vyjadruje krajnú mieru, absolútnu platnosť; vonkoncom: Ale ftedi toho (sliviek) bolo naščascie doc, ale ňemalí zme doma vóbedz aňi čo jesc (Đu)

vodička ž. zdrob. expr. voda: Ke išiel chľebíg do pece, tedi ho umívalí starká z vodičku (Rj)

vochterek m. zastar. utorok: Prišla za ňím až na druhí tíždžeň, tuším až vochterek (Rj) ♦ na rinku budú vochterek krívich páľic (Rj) – žart., iron. niekomu, kto kríva

vojanka ž. obyč. mn. č. hry a piesne mládeže pri ohni na sv. Jána (24. júna): vojanki (Či)

vol m. ťažné domáce zviera, vykastrovaný býk: Na voloh robelí, na kravách, najprf na voloch, to bez voloch to málogdze, abi v maštalí bolí bez volvóch (Rj)

volac nedok. oslovovať (nejakým) menom; nazývať, pomenúvať: Papučiarí náz volalí, nevolalí náz meščaňia (Rj)

volac sa nedok. mať meno, nazývať sa, menovať sa: To sa volalo kalfas (Rj); Mrzlo, a tam sa to volalo „Na vimosceňí“, potiaľ zme cahalí (Rj)

voľadze zám. neurč. prísl. niekde, dakde, kdesi: Už aj na jar si staré mandolíňki vikopával, oňi sú v zemi vrité voľadze. Prezímujú (Rl)

voľakedi zám. neurč. prísl. niekedy, dakedy: Voľakedi sa noseli také krátke títo stanki (Đu)

von, vona, voňi zám. on, ona, oni: A von hu poslal na oľevrant (Rj); A vona mi vpraví, kúpce ľiter režnej a namáčajce

handri a obalce ho do toho (Đu); Voňi (Nemci) vedzeli dobre aj slovenski už (Rj)

voňac nedok. **1.** vydávať vôňu: To si ľen vešiel do chalupi, už si vedzel, čo varia, to voňalo náramne šaje (Rj) **2.** vdychovať, ovoniavať: Ona (kobyła) ho tam to žriebatko voňala, šetko možné (Rj)

vozic nedok. vozidlom premiestňovať, dopravovať: Ráno o piatej som išiel pre ňih a vozal som ich po Rajci (Rj)

vrabčí príd. v spoj. **vrabčie čerešne** (Či) – divo rastúca sorta čerešní, bot. čerešňa vtácia (Cerasus avium)

vrabľaťiňec m. vrabčací trus: Lavička bola samí vrabľaťiňec (Či)

vrbóvi príd. vo farbe citróna, citrónovožltý; zelenožltý: Šatku mala takej vrbóvej farbi (Či)

vrcec sa nedok. krútiť sa, točiť sa: S tú nohu taktok fúr musela robidz a ten kolovrat sa vrceľ (Đu)

vreceno s. kužeľovitý nástroj používaný pri ručnom pradení; kužeľovitá súčasť kolovratu: Na tem kolovrace bola plátka a, pravda, vreceno, céfki, no a na tú céfku sa to tá ňitka okrúcala (Đu)

vrchňí príd. nosený navrch, zvrchný (o odeve): vrchňí kabát (Đu)

vrchoví príd. nachádzajúci sa na vrchoch: vrchové ľúki (Či)

Vrchovian m. obyvateľ osady Na Vrse (tzv. Malé Čičmany): Vrchoviaňi, to bolí kedisi, hentam hore žilí (Či)

vrchoviční príd. v spoj. **vrchovičné plátno** (Či) – strednej hrúbky

vršiak m. **1.** vrchná časť ihličnatého stromu: Vištveral sa na samí vršiak tej jedle (Kp) **2.** vianočný stromček: Na vršiahu bolí ždí jabúčka, to ňesmelo chíbac (Rj)

PaedDr. **Miloslav Smatana**, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

3x foto: zbierka Mestského múzea v Rajci

Pozn.: Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravený slovník rajeckého nárečia obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdu takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, prosím, aby sa ozvali písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom zhrmaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a ne- napodobiteľný, originálny jazykový prejav. **Všetkým, ktorí doteraz prispeli a pomohli slovníku obohatiť, srdečne ďakujeme.**

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0105/14 Slovník slovenských nárečí.

RAJECKÁ KNIŽNICA OSLÁVILA 90. VÝROČIE

Už 90 rokov poskytuje svoje služby čitateľom Mestská knižnica pri Mestskom kultúrnom stredisku Rajec, organizácia v zriaďovateľskej pôsobnosti Mesta Rajec, ktorá bola založená v roku 1925.

Knižnica v Rajci fungovala oddávna. Už Juraj Slota Rajecký nosil na prázdniny do Rajca hŕbu kníh a na radnici ich čítaval so svojimi kamarátmi a požičiaval ich iným. Bolo to pred 191 rokmi.

Prvá dochovaná zmienka o pokuse založenia knižnice v Rajci (originál dokumentu sa nachádza v Štátnom archíve Bytča, pobočka Žilina) pochádza zo 7. decembra 1924, keď sa vtedajší starosta Imrich Ribárik a ostatní členovia obecnej rady rozhodli – „... Zastupiteľský sbor obce Rajec založenie obecnej knižnice uzaviera, poťažne v tejto záležitosti dňa 7. dec. 1924 vynesené uzavretie si znovu osvojuje. Na zariadenie a udržiavanie obecnej knižnice nariaduje každoročne zaradiť do obecného rozpočtu čiastku rovnajúcu sa počtu obyvateľstva násobene 50 hal. Tento obnos sa má v roku 1925 z nepredvídaných vydavkov vyplatiť“...

Cez druhú svetovú vojnu bola rajecká obecná knižnica veľmi poškodená, mnoho zväzkov kníh sa stratilo. Vďaka obetavým rajeckým občanom sa však situácia zlepšila. V roku 1948 bola zvolená knižničná rada, ktorej predsedom sa stal Viktor Dubec. Zakúpili sa knihy z Matice slovenskej. V hoteli Kľak sa v r. 1949 otvorila obnovená knižnica a zároveň sa stala Okresnou knižnicou. V roku 1954 sa knižnica presťahovala do radnice na námestí. Okresná knižnica zanikla v r. 1960, kedy Rajec prestal byť okresným mestom. Až do roku 1975 bola knižnica umiestnená v radnici na námestí. Keďže sa pripravovala jej rekonštrukcia, knižnica dostala náhradné priestory v zrekonštruovanom bývalom Pivovarskom dome (pozn. redakcie: dnes mestské múzeum). V týchto priestoroch fungovala 17 rokov až do roku 1992. Vedenie mestského úradu rozhodlo, že sa v Pivovarskom dome zriadi mestské múzeum a knižnica sa v marci roku 1992 presťahovala do budovy mestského úradu na prízemie, do priestorov Mestského kultúrneho strediska Rajec, kde sídli dodnes.

O KNIŽNICI SA DOČÍTATE AJ V MESTSKEJ KRONIKE:

„Dôležitým stánkom kultúry pre Rajčanov je i knižnica. Už v životopise J. Slottu-Rajeckého sa dočítame, že na prázdniny nosil hŕbu kníh domov do Rajca a na radnici ich čítaval so svojimi kamarátmi a požičiaval iným...“

Cez druhú svetovú vojnu obecná rajecká knižnica bola veľmi poškodená, mnoho zväzkov kníh sa stratilo. Knižnicu bolo treba doplniť, lebo v prvých povojnových rokoch sa knihy neobjednávali. Vďaka obetavým rajeckým občanom sa situácia zlepšila. Títo sa dňa 28. novembra 1948 zišli v bývalom Cenzuálnom dome, aby obnovili činnosť rajeckej knižnice. Bola zvolená tzv. knižničná rada. Predsedom sa stal učiteľ Viktor Dubec. Boli zakúpené knihy z Matice Slovenskej v hodnote 12.000 Kčs. V hoteli KĽAK bola predelená miestnosť pre knižnicu, dodané boli 3 nové skrine, písací stôl, knihy očíslované, zapísané do troch katalógov, podľa toho ako boli zakupované, podľa autorov a podľa mena knihy v abecednom poriadku. Číslo kníh stratených za

vojny boli doplnené. Postupne bol doplnený nábytok a ostatné. Knižnica začala odoberať tieto časopisy: Prírodovedný zborník, Slovenská bibliografia, Slovenská reč, Zborník ústavu SNP, Československý ochotník, Naše divadlo, Knižnica, Pohľady, Kultúrny život, Bojovník, Maticné čítanie. Knižničnou bola Oľga Kálayová, po nej 1.2.1949 boli zvolené dve knižničky: Jozefa Uhláriková a Elena Jochmanová. Knižnica bola verejnosti otvorená 18.9.1949 o 10. hodine. Knihy sa vypožičiavali každú sobotu od 18. do 20. hod. Kúrenie a čistenie mal na starosti Jozef Židek, obecný hájnik. Už v zápisnici č. 5 zo dňa 3.4.1950 je v bode 3 písané, že je potrebné zakúpiť detskú literatúru pre veľkú návštevnosť mládeže, čo sa i uskutočnilo.

V r. 1953 na príkaz Okresného národného výboru (ONV) bola ustanovená ako riaditeľka Okresnej ľudovej knižnice v Rajci Anna Janáčková. Iba krátky čas pred ňou bola riaditeľkou Marta Honzová z Kysuckého Nového Mesta, ktorá sa stala inšpektorou nad knižnicami. Vtedy boli knihy už skladované v novej budove ONV na námestí. V roku 1974 bola knižnica presťahovaná na radnicu. Do r. 1955 A. Janáčková pracovala sama, až 1. decembra 1955 bola k nej pridelená Emília Prokopovičová. Z knižného fondu sa zakupovali knihy nielen pre Okresnú knižnicu v Rajci, ale i pre okolité miestne knižnice.



**NIEKDAJŠIE PRACOVNÍČKY RAJECKEJ KNIŽNICE:
HILDA SUROVÁ (vľavo) A MÁRIA PROKOPOVIČOVÁ**

Dňa 31. októbra 1956 riaditeľka knižnice A. Janáčková odovzdala funkciu Oľge Hlinkovej, s ktorou pracovala Emília Prokopovičová. Dňa 27. novembra 1957 sa O. Hlinková z rodinných dôvodov vzdala funkcie riaditeľky a odišla do Bratislavy. E. Prokopovičová viedla knižnicu sama až do 1. júna 1958, kedy bola za riaditeľku vymenovaná Terézia Fábryová, ktorá však po roku odišla. Od r. 1960 do r. 1970 E. Prokopovičová viedla knižnicu sama. V r. 1970 dostala výpomoc Jozefa Vavriku, ktorý po poldruharočnom pôsobení odišiel a miesto neho na 4-hodinový úväzok bola na rok zamestnaná Elena Bieliková z Kľačí.

V roku 1973 boli v knižnici zriadené čitateľské krúžky, ktoré viedli miestne učiteľky: Klára Rybárová a Mária Čerňanová. V knižnici sa organizovali besedy o knihách. 30. mája 1975 zavítala do nášho mesta rajecká rodáčka, spisovateľka Dr. Margita Valehrachová-Matulayová. V rámci medzinárodného roku ženy zorganizovala mestská knižnica s touto rodáčkou

besedu o jej knihách. Úprimne a zo srdca si podebatovala so študentmi gymnázia. Na priateľskom posedení s občanmi Rajca, svojimi spolužiakmi a rodákmi prisľúbila napísať knihu o bohatej histórii Rajca.

V roku 1976 sa Mestská ľudová knižnica (MLK) v Rajci presťahovala do zreštaurovaného bývalého Pivovarského domu na námestí. Vedúcou knižnice i v roku 1976 bola Emília Prokopovičová. Týždenne sa vypožičiavali knihy počas štyroch dní, t.j. 32 hodín. V r. 1976 usporiadala knižnica 21 čitateľských besied, 27 výstaviiek a 21 rôznych iných akcií.



V roku 1977 pribudla v MLK nová pracovníčka Hilda Surová, vedúcou bola i naďalej Emília Prokopovičová. Oproti roku 1976 vzrástol stav knižničného fondu o 3.139 kníh, knižnica mala teda k 31. december 1977 – 13.920 zväzkov kníh. Počet čitateľov vo veku do 14 rokov bol 623, od 15 do 19 rokov 174 a 143 čitateľov nad 20 rokov. Študovňu a čítareň navštívilo v priebehu roka 1977 2.456 občanov. V roku 1977 H. Surová pracovala i v dvoch pobočných knižniciach a to v časti mesta Rajec-Ďurčiná a Rajec-Šuja.

Z kultúrno-výchovných akcií usporiadaných knižnicou spomeniem akcie väčšieho rázu: dve besedy so spisovateľom Karolom Tomaščíkom, beseda so spisovateľom Jánom Pappom, pochod vďaka k hrobu sovietskeho vojaka v Rajeckej Lesnej, beseda so spisovateľkou Elenou Čepčekovou, čitateľská beseda o knihe Márie Ďuríčkovej „Danka a Janka“, beseda gymnazistov so sovietskymi vojakmi strednej skupiny. Výstavy, ktoré usporiadala knižnica navštívilo 785 účastníkov...“

SÚČASNOSŤ

Podľa štatistických údajov za rok 2014 Mestská knižnica pri Mestskom kultúrnom stredisku Rajec disponuje 14 431 knižnými dokumentmi a 74 audiovizuálnymi dokumentmi, z toho je 3 586 odbornej literatúry pre dospelých, 7 196 krásnej literatúry pre dospelých, 607 odbornej literatúry pre deti a mládež, 3 042 krásnej literatúry pre deti a mládež.

V knižnici nájdete 3 oddelenia: detské a mládežnícke oddelenie, oddelenie pre dospelých čitateľov a náučné oddelenie. Nielen v detskom, ale aj v náučnom oddelení máme zriadené študovne na nerušené posedenie pri časopisoch či štúdiu literatúry. V roku 2015 si môžete prečítať v našej knižnici aj tieto noviny a časopisy – *Rajčan*, *Žilinský večerník*, *SME*, *Pamiatky a múzeá*, *D test*, *Forbes*, *Creative Amos*.

Našu knižnicu v minulom roku navštevovalo 621 čitateľov, z ktorých bolo 249 detí od 6 do 15 rokov, najstaršia čitateľka má 86 rokov. Ročne uskutočníme 28 465 výpožičiek knižničných dokumentov.

Knižnica každoročne organizuje množstvo podujatí pre všetky vekové kategórie napríklad: *zážitkové čítanie pre školy*, *pasovanie prvákov za čitateľov knižnice*, *Medzinárodný deň detskej knihy* – každý rok venovaný inému detskému spisovateľovi, *výstavy*, súťažnú prehliadku v prednese duchovnej poézie a prózy *Škrábikova Rajec*, ktorá je venovaná rajeckému rodákovi biskupovi ThDr. Andrejovi Škrábikovi, *Týždeň slovenských knižníc*, *Noc s Andersenom*...

V roku 2014 mestská knižnica uskutočnila 58 podujatí, na ktorých sa zúčastnilo 3 980 účastníkov.

Každoročne pomáhame študentom stredných a vysokých škôl s ich prácami (diplomové, bakalárky, stredoškolská odborná činnosť...) o histórii mesta a Rajeckej doliny.

V súčasnosti knižnica okrem prezenčných a absenčných výpožičiek pre svojich čitateľov poskytuje aj viacero služieb pre širokú verejnosť – čiernobiele a farebné kopírovanie, tlač dokumentov z počítača, internetovú službu, hrebeňovú väzbu, fax, laminovanie, skenovanie dokumentov. V knižnici sa pripravuje aj tlač mesačníka *Rajčan*, *Spravodajcu* mestského múzea a rôznych propagačných materiálov pre potreby MsKS Rajec. Záujemcovia si tu môžu zadať aj inzerciu v mesačníku *Rajčan* či reláciu do mestského rozhlasu. Knižnica disponuje aj dvoma počítačovými zostavami pre potreby návštevníkov, kde si každý môže zasurfovať na internete, napísať si dokumenty, či si ich vytlačiť. V priestoroch Mestského kultúrneho strediska Rajec je dostupné aj bezplatné pripojenie na internet – WIFI.

Pravidelne sa zapájame do rôznych grantových programov. Prostredníctvom nich sme už v minulosti získali počítače pre našich návštevníkov, mohli sme rozšíriť knižný fond, zmodernizovať knižnicu a iné.

V získavaní finančných prostriedkov z grantového programu sme boli úspešní aj v roku 2015. V rámci jednej výzvy sme zakúpili dve nové počítačové zostavy pre potreby našich zákazníkov a prostredníctvom druhého projektu sme rozšírili knižničný fond pre detských čitateľov o takmer 200 kníh v hodnote 1495 eur.

BUDÚCNOSŤ

Naším najväčším snom je, aby sa ľudia opäť vrátili k čítaniu, hlavne deti (posledné roky počet čitateľov neustále klesá, čo je však už niekoľko rokov celoslovenský trend). Pokúšame sa prilákať čo najviac čitateľov všetkých vekových kategórií do našej knižnice či už knižnými titulmi, rôznymi podujatiami, príjemnou obsluhou a samozrejme promptným reagovaním na potreby našich zákazníkov – doplníme služby podľa ich potrieb a našich možností.

V neposlednom rade by sme chceli zmodernizovať a zrekonštruovať naše priestory tak, aby sme ich ešte viac zatraktívnil pre všetkých našich návštevníkov. Zatiaľ sa nám podarilo prerobiť celé detské oddelenie, zakúpili sme nový pult na obsluhu zákazníkov, nové stolíky pre zákazníkov pre prácu s PC, dokúpili sme už niekoľko nových regálov na knihy, pravidelne rozširujem knižný fond o novinky...

A čo dodať na záver? – **Knižnica je nemocnicou pre dušu.**

*Zuzana Ščasná, Mestská knižnica pri MsKS Rajec
3x foto: archív MsKS Rajec*

Výťah

zápisnice napísanej v Rajci, dňa 1 júna 1985 v rasad-
niuti obecného zastupiteľstva

Prítomní boli:

Imrich Ribárik starosta, Karol Baroš, J. Ferdinand
Pokorný, Ondrej Pekara Slavík, Herman Píkler, Rafael
Stanko, Ján Paulini, Blaško, Ľornola Cimko, Ernest
Straňai, členovia obcej rady; Anton Smieško, Štefan
Kaľka, Blavý Hela, Ladislav Tabara, Matúš Jomionci, Ján
Dubravka, Gáspár Januš, Ján Límko, Ondrej Jakubík,
Micháľka, Martin Rybárik, Ondrej Šosper, František Lujomský,
Vincenc Paulini ml., Eduard Španik, Jozef Hulgák, Ľornaj
Dubravka, Rudolf Pribiš, Silvester Karanč, Jozef Friedl,
Ján Šilincík, riadni členovia obecného zastupiteľstva; Ľibor
Rybárik, obecný notár.

Pojednávanie

Starosta schôdzu o 46 45' popoludní zahájil, potom
sa ustáhalo, že schôdza riadne bola zvolaná, a neprítomní
riadni členovia sa neomlúvili. Ustáhalo sa ďalej, že schôdza
je uzavrätá schopná, nakoľko dve tretiny členov zastu-
pitelstva sú prítomní, a že volné návrhy riadne podané
neboli.

Na návrh starostu na uhodnotenie zápisnice
menovaní, boli: Ernest Straňai, Rudolf Pribiš, Herman
Píkler, Štefan Kaľka.

To ľomto sa pristúpilo k pojednávaniu daného poriad-
ku.

Predmet

Riadenie obcej knižnice, potaíme ustálenie rovi-
teľo prisparku na ňu.

Pokračovanie.

Obecný notár prečítal návrh obcej rady opatrený s prísomnou zmienkou finančnej komisie v predmetnej záležitosti.

Obecní zastupiteľstvo návrh obcej rady si overilo bez rokovania vymenilo nasledovne jednotlivo
Uzavretie

Zastupiteľský zbor obce Rajec schválil obecnú knižnicu uzaviera, potiaľto v tejto záležitosti dňa 7. dec. 1934 vymerané uzavretie si znovu onajme. Na spravovanie a vydržiavanie obcej knižnice nariaduje každoročne radovať do obecného rozpočtu čiastku rovnajúcu sa počtu obyvateľstva násobeniu 50 hal. Tento obnos sa má v roku 1935 a nepredvídaných výdavkov vyplatiť.

Starosta vyhlásil jednotlivo uzavretie obecného zastupiteľstva.

Na hodnovernosť výtahu!

[Signature]
notár.



[Signature]
starosta.

PRVÁ DOCHOVANÁ ZMIENKA O POKUSE ZALOŽENIA KNIŽNICE V RAJCI – s. 2
(ORIGINÁL DOKUMENTU SA NACHÁDZA V ŠTÁTNOM ARCHÍVE BYTČA, POBOČKA ŽILINA)